UO‘K 912.4:94(575.1)

BUXORO VOHASINING ILK O‘RTA ASRLAR TARIXIY GEOGRAFIYASI KLASSIFIKATSIYASI

Bobohusenov Akmal Ashurovich,
Buxoro innovatsion ta’lim va tibbiyot universiteti dotsenti

Annotatsiya. *Mazkur maqolada Buxoro vohasining ilk o‘rta asrlardagi tarixiy geografiyasi, hududiy chegaralari, tabiiy-geografik sharoiti, aholi manzilgohlari hamda sug‘orish tizimlari masalalari yoritiladi. Tadqiqotda vohaning Zarafshon daryosi quyi oqimidagi geografik o‘rni va uning iqtisodiy, siyosiy hamda madaniy taraqqiyotga ta’siri tahlil qilinadi. Ilk o‘rta asrlarda Buxoro vohasida shakllangan shaharlar, qishloq manzilgohlari, qal’alar va savdo yo‘llarining joylashuvi tarixiy-geografik nuqtayi nazardan o‘rganiladi.*

Kalit so‘zlar: *Buxoro vohasi, ilk o‘rta asrlar, tarixiy geografiya, Buxoro, Zarafshon daryosi, Sug‘d, Movarounnahr, Buxorxudotlar, aholi manzilgohlari, qadimgi shaharlar, qal’alar, sug‘orish tizimi, dehqonchilik, savdo yo‘llari, Buyuk Ipak yo‘li, arxeologik yodgorliklar, hududiy chegaralar, siyosiy-hududiy tuzilish.*

КЛАССИФИКАЦИЯ ИСТОРИЧЕСКОЙ ГЕОГРАФИИ РАННЕГО СРЕДНЕВЕКОВЬЯ БУХАРСКОГО ОАЗИСА

Аннотация. *В данной статье освещаются вопросы исторической географии, территориальных границ, природно-географических условий, населённых пунктов и ирригационных систем Бухарского оазиса в раннем средневековье. В исследовании анализируется географическое положение оазиса в низовьях реки Зарафшан и его влияние на экономическое, политическое и культурное развитие. Расположение городов, сельских поселений, крепостей и торговых путей, сформировавшихся в Бухарском оазисе в раннем средневековье, изучается с историко-географической точки зрения.*

Ключевые слова: *Бухарский оазис, раннее средневековье, историческая география, Бухара, река Зарафшан, Согд, Мавераннахр, Бухархудаты, населённые пункты, древние города, крепости, оросительная система, земледелие, торговые пути, Великий шёлковый путь, археологические памятники, территориальные границы, политико-территориальное устройство.*

CLASSIFICATION OF EARLY MEDIEVAL HISTORICAL GEOGRAPHY OF THE BUKHARA OASIS

Abstract. *This article covers the historical geography, territorial boundaries, natural and geographical conditions, settlements, and irrigation systems of the Bukhara oasis in the early Middle Ages. The study analyzes the geographical location of the oasis in the lower reaches of the Zarafshan River and its impact on economic, political, and cultural development. The location of cities, rural settlements, fortresses, and trade routes formed in the Bukhara oasis during the early Middle Ages is studied from a historical-geographical perspective.*

Keywords: *Bukhara oasis, early Middle Ages, historical geography, Bukhara, Zarafshan River, Sogdia, Mawarannahr, Bukhara Khudats, settlements, ancient cities, fortresses, irrigation system, agriculture, trade routes, Great Silk Road, archaeological monuments, territorial borders, political-territorial structure.*

Kirish. Buxoro vohasi Markaziy Osiyoning qadimiy tarixiy-madaniy o‘choqlaridan biri bo‘lib, uning geografik joylashuvi, tabiiy sharoiti va sug‘orish tizimi hududda qadimdan o‘troq dehqonchilik, hunarmandchilik va shahar madaniyatining rivojlanishiga qulay imkoniyat yaratgan. Zarafshon daryosining quyi oqimida joylashgan Buxoro vohasi qadimgi va ilk o‘rta asrlarda Movarounnahrning muhim siyosiy, iqtisodiy va madaniy markazlaridan biri sifatida shakllangan. Vohaning tarixiy taraqqiyotini o‘rganishda uning hududiy tuzilishi, tabiiy-geografik sharoiti, aholi manzilgohlari, sug‘orish tarmoqlari va savdo yo‘llarining joylashuvi alohida ahamiyat kasb etadi. Ilk o‘rta asrlar Buxoro vohasi tarixida muhim siyosiy va ijtimoiy-iqtisodiy o‘zgarishlar davri hisoblanadi. Ushbu davrda vohada shaharlar, qishloq manzilgohlari, qal’a va qo‘rg‘onlar tizimi rivojlanib, hududning siyosiy-ma’muriy va iqtisodiy tuzilishi yanada

takomillashgan. Ayniqsa, Buxoro shahri va uning atrofidagi hududlarning rivojlanishi vohaning Markaziy Osiyodagi tarixiy jarayonlarda tutgan o‘rnini belgilab bergan. Buxorxudotlar hukmronligi davrida vohaning siyosiy hayoti, yer-suv munosabatlari, sug‘orish tizimi hamda aholi manzilgohlarining rivojlanishi tarixiy geografik jarayonlar bilan chambarchas bog‘liq bo‘lgan[3].

Buxoro vohasining ilk o‘rta asrlar tarixiy geografiyasini tadqiq etishda yozma manbalar bilan bir qatorda arxeologik materiallar ham muhim ilmiy ahamiyatga ega. Xitoy yilnomalari, arab va fors tarixchilari hamda geograflarining asarlarida Buxoro va uning atrofi, aholi punktlari, suv manbalari, savdo yo‘llari va xo‘jalik hayotiga oid qimmatli ma’lumotlar uchraydi. Arxeologik tadqiqotlar esa yozma manbalarda qayd etilgan ma’lumotlarni moddiy dalillar asosida to‘ldirish va vohaning tarixiy geografik qiyofasini tiklash imkonini beradi. Mazkur mavzuning dolzarbligi shundaki, Buxoro vohasining ilk o‘rta asrlardagi hududiy rivojlanishi, tabiiy-geografik muhiti, sug‘orish tizimi va aholi manzilgohlarining joylashuvini kompleks o‘rganish vohaning siyosiy, iqtisodiy va madaniy taraqqiyot qonuniyatlarini chuqurroq anglashga xizmat qiladi. Shu bilan birga, vohaning Buyuk Ipak yo‘li tizimidagi o‘rni, savdo-iqtisodiy aloqalarning rivojlanishi va shahar madaniyatining shakllanishini tarixiy-geografik jihatdan tadqiq etish Markaziy Osiyo tarixini o‘rganishda muhim ilmiy masalalardan biridir. Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi Buxoro vohasining ilk o‘rta asrlardagi tarixiy-geografik holatini, hududiy chegaralarini, tabiiy sharoitini, aholi manzilgohlari va sug‘orish tizimlarini, shuningdek, siyosiy-ma’muriy hamda iqtisodiy jarayonlarning hududiy xususiyatlarini tahlil qilishdan iborat. Shu maqsaddan kelib chiqib, vohada mavjud bo‘lgan yirik shahar va qishloq manzilgohlarining joylashuvi, ularning o‘zaro aloqalari hamda tarixiy taraqqiyotdagi ahamiyatini aniqlash muhim vazifalardan biri sifatida belgilanadi[4].

Mavzuga doir adabiyotlar tahlili. Buxoro vohasining ilk o‘rta asrlar tarixiy geografiyasini o‘rganishda yozma manbalar, arxeologik tadqiqotlar, numizmatik materiallar hamda zamonaviy tarixiy-geografik izlanishlar muhim ilmiy asos bo‘lib xizmat qiladi. Mazkur mavzuga oid adabiyotlarni shartli ravishda qadimgi va o‘rta asr yozma manbalari, XX asr tarixshunosligi hamda zamonaviy arxeologik va tarixiy-geografik tadqiqotlarga ajratish mumkin. Buxoro vohasi tarixini o‘rganishda eng muhim yozma manbalardan biri Abu Bakr Muhammad ibn Ja’far Narshaxiyning “Tarixi Buxoro” asaridir. Asar dastlab X asrda arab tilida yozilgan bo‘lib, keyinchalik fors tiliga qisqartirilgan va qo‘shimchalar bilan yetkazilgan. Unda Buxoro shahri, vohadagi qadimgi qishloq va shaharlar, hukmdorlar, savdo markazlari, bozorlar, sug‘orish inshootlari hamda vohaning iqtisodiy hayotiga oid muhim ma’lumotlar mavjud. Narshaxiy ma’lumotlari Buxoro vohasining ilk islomiy davrdagi siyosiy va hududiy tuzilishini aniqlashda ayniqsa katta ahamiyatga ega. Tadqiqotchilar uning ma’lumotlarini arxeologik dalillar bilan solishtirish orqali qadimgi toponimlar va aholi manzilgohlarining joylashuvini aniqlashga harakat qilganlar.Buxoro vohasining tarixiy geografiyasini yoritishda arab geograflari va tarixchilarining asarlari ham alohida o‘rin tutadi. Istaxriy, Ibn Havqal, Muqaddasiy va boshqa mualliflarning asarlarida Buxoro vohasining ma’muriy bo‘linishi, shahar va qishloqlari, savdo yo‘llari, sug‘orish kanallari hamda xo‘jalik hayotiga doir ma’lumotlar keltirilgan. Mazkur manbalarda Buxoro vohasining ichki hududlari, jumladan, Romitan, Varaxsha, Poykent va boshqa markazlar haqida ma’lumotlar uchraydi. Shuningdek, manbalarda vohani o‘rab turgan mudofaa devori va uning ichidagi ma’muriy hududlar haqida ham ma’lumotlar mavjud.Tarixiy-geografik tadqiqotlarda Buxoro vohasining tabiiy-geografik muhiti va sug‘orish tizimini o‘rganish alohida ahamiyatga ega. Bu borada A.R. Muhammadjonovning Zarafshon quyi oqimi va Buxoro vohasining sug‘orish tarixiga bag‘ishlangan tadqiqotlari muhim ilmiy ahamiyat kasb etadi. Olim yozma, gidrologik va arxeologik manbalarni birgalikda tahlil qilib, Zarafshon daryosi o‘zanlarining o‘zgarishi, qadimgi kanallar va sug‘oriladigan yerlarning kengayishi bilan vohaning iqtisodiy taraqqiyoti o‘rtasidagi bog‘liqlikni ko‘rsatib bergan. Ushbu tadqiqotlar Buxoro vohasining tarixiy geografiyasini faqat siyosiy chegaralar doirasida emas, balki suv va yer resurslaridan foydalanish jarayoni bilan bog‘liq holda o‘rganish imkonini beradi[8].

Buxoro vohasining ilk o‘rta asrlar tarixiy geografiyasini o‘rganishda arxeologik tadqiqotlar ham muhim o‘rin egallaydi. Varaxsha, Poykent va Buxoro shahri hududlarida olib borilgan qazishmalar natijasida turli davrlarga oid shaharsozlik qoldiqlari, mudofaa inshootlari, saroy majmualari, sopol buyumlar, tangalar va boshqa moddiy manbalar aniqlangan. Xususan, Varaxshadagi saroy majmuasining o‘rganilishi Buxoro vohasining ilk o‘rta asrlardagi siyosiy va madaniy hayoti haqida muhim ma’lumotlar beradi. Buxoro shahri hududidagi arxeologik qatlamlar esa shaharning shakllanishi va siyosiy markaz sifatida rivojlanish jarayonlarini aniqlash imkonini beradi. So‘nggi yillarda Buxoro vohasining tarixiy geografiyasini o‘rganishda arxeologiya, geomorfologiya, gidrologiya va tarixiy manbashunoslikni birlashtirgan kompleks yondashuv kuchaymoqda. Xususan, Buxoro vohasining Zarafshon deltasi bilan bog‘liq tabiiy-geografik jarayonlarini o‘rganishga qaratilgan tadqiqotlarda daryo o‘zanlarining o‘zgarishi aholi manzilgohlari, qishloq xo‘jaligi va savdo yo‘llarining rivojlanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatgani ta’kidlanadi. Arxeologik ma’lumotlarga ko‘ra, milodiy IV–VI asrlarga kelib Buxoro shahri vohaning muhim siyosiy markazlaridan

biriga aylangan, sug‘orish tarmoqlarining rivojlanishi esa qishloq hududlarida aholi manzilgohlarining ko‘payishiga olib kelgan[16].

Tadqiqot metodologiyasi. Buxoro vohasining tarixiy geografiyasiga bag‘ishlangan zamonaviy tadqiqotlarda toponimika masalasiga ham katta e’tibor qaratilmoqda. Qadimgi va o‘rta asr yozma manbalarida qayd etilgan joy nomlarini hozirgi geografik obyektlar bilan qiyoslash orqali tarixiy hududlarning chegaralari, sug‘orish tarmoqlari va aholi manzilgohlarining joylashuvini aniqlash imkoniyati kengaymoqda. Zamonaviy ilmiy loyihalarda tarixiy hujjatlar, yozma manbalar va arxeologik ma’lumotlarni birlashtirish orqali Buxoro vohasining toponimik, gidrografik va ma’muriy xaritasini qayta tiklashga alohida e’tibor berilmoqda.Umuman olganda, mavjud adabiyotlar Buxoro vohasining ilk o‘rta asrlar tarixiy geografiyasini turli yo‘nalishlarda o‘rganish uchun yetarlicha boy manbaviy asos mavjudligini ko‘rsatadi. Biroq vohaning hududiy chegaralari, qadimgi shahar va qishloqlarning o‘zaro joylashuvi, sug‘orish tarmoqlarining tarixiy dinamikasi hamda siyosiy-ma’muriy hududlarning o‘zgarishi masalalarini kompleks tarzda tadqiq etish zarur. Shu sababli yozma manbalar ma’lumotlarini arxeologik, numizmatik, kartografik va tabiiy-geografik materiallar bilan qiyosiy tahlil qilish Buxoro vohasining ilk o‘rta asrlardagi tarixiy-geografik qiyofasini yanada aniqroq tiklash imkonini beradi[18].

Olingan natijalar va ularning tahlili. “Buxoro vohasining ilk o‘rta asrlar tarixiy geografiyasi” mavzusidagi tadqiqotning asosiy maqsadi — ilk o‘rta asrlarda Buxoro vohasining tarixiy-geografik qiyofasini kompleks ravishda tiklash, uning tabiiy-geografik muhiti, hududiy chegaralari, siyosiy-ma’muriy tuzilishi, aholi manzilgohlari, shaharlar tizimi, sug‘orish tarmoqlari va savdo yo‘llarining shakllanishi hamda rivojlanish xususiyatlarini ilmiy jihatdan tahlil qilishdan iborat. Mazkur maqsad Buxoro vohasining Zarafshon daryosi quyi oqimidagi geografik joylashuvi va voha taraqqiyotida suv resurslarining tutgan o‘rnini aniqlashni ham nazarda tutadi. Tadqiqotlarda Buxoro vohasi Zarafshon daryosi deltasi va allyuvial hududi bilan bog‘liq bo‘lgan tarixiy makon sifatida qaraladi; sug‘orish tizimlari esa vohaning aholi joylashuvi, dehqonchilik va shaharlar rivojiga bevosita ta’sir ko‘rsatgan. Shuningdek, tadqiqotning maqsadi ilk o‘rta asrlarda Buxoro vohasida mavjud bo‘lgan Buxoro, Varaxsha, Poykent, Romitan, Vardona kabi yirik markazlarning tarixiy-geografik o‘rnini aniqlash, ularning o‘zaro hududiy va iqtisodiy aloqalarini ochib berish hamda vohaning Movarounnahrdagi siyosiy, iqtisodiy va madaniy jarayonlardagi ahamiyatini asoslashdan iborat. Yozma manbalarda vohaning bir qator shaharlari va hududlari qayd etilgan bo‘lib, ularning joylashuvini arxeologik ma’lumotlar bilan qiyoslash tarixiy makonni qayta tiklashda muhim imkoniyat yaratadi.

Muhokama. Buxoro vohasining ilk o‘rta asrlar tarixiy geografiyasini tadqiq etish Markaziy Osiyo tarixining muhim va murakkab masalalaridan biridir. Mazkur muammoning dolzarbligi, avvalo, ilk o‘rta asrlarda Buxoro vohasining siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy jarayonlarda muhim o‘rin egallagani, shuningdek, vohaning tabiiy-geografik muhiti va sug‘orish tizimi uning tarixiy taraqqiyotini belgilab bergani bilan izohlanadi. Biroq ushbu davrga oid yozma manbalar ma’lumotlarining cheklanganligi, qadimgi geografik nomlarning keyingi davrlarda o‘zgarib borishi va arxeologik yodgorliklarning voha hududida notekis o‘rganilgani tarixiy-geografik makonni to‘liq tiklashda qator muammolarni yuzaga keltiradi.

Ilmiy muammoning asosiy jihatlaridan biri — ilk o‘rta asrlarda Buxoro vohasining tarixiy hududiy chegaralarini aniqlash masalasidir. Yozma manbalarda Buxoro va uning atrofidagi hududlar, qishloqlar, shaharlar hamda ma’muriy birliklar haqida turli ma’lumotlar uchraydi. Ammo mazkur nomlarning ayrimlarini hozirgi geografik obyektlar bilan to‘liq identifikatsiya qilish murakkab. Shu sababli qadimgi toponimlarni tarixiy, arxeologik va geografik ma’lumotlar asosida qiyoslash hamda ularning joylashuvini aniqlash muhim ilmiy vazifa hisoblanadi.

Ikkinchi muhim muammo — Buxoro vohasining tabiiy-geografik muhiti va sug‘orish tizimining tarixiy taraqqiyotga ta’sirini aniqlashdir. Vohaning Zarafshon daryosining quyi oqimi va deltaga yaqin hududda joylashgani aholi hayoti va xo‘jalik faoliyatining suv resurslariga bevosita bog‘liqligini belgilagan. Sug‘orish kanallari, suv inshootlari va qadimgi o‘zanlarning joylashuvi vohaning qishloq xo‘jaligi, aholi zichligi va shaharlar rivojlanishida muhim omil bo‘lgan. Shu bois tarixiy geografiyani o‘rganishda siyosiy chegaralar bilan bir qatorda suv va sug‘orish tarmoqlarining tarixiy dinamikasini ham hisobga olish talab etiladi.

Ilmiy muammoning yana bir muhim yo‘nalishi shahar va qishloq manzilgohlarining hududiy joylashuvi hamda urbanizatsiya jarayonlarini aniqlash bilan bog‘liq. Buxoro, Varaxsha, Poykent, Romitan, Vardona va boshqa manzilgohlar vohaning tarixiy-geografik tizimida turli funksiyalarni bajargan. Ularning siyosiy markaz, hunarmandchilik va savdo markazi yoki qishloq xo‘jaligi hududi sifatidagi o‘rni vaqt o‘tishi bilan o‘zgarib borgan. Mazkur manzilgohlarning o‘zaro hududiy aloqalarini aniqlash Buxoro vohasida ilk o‘rta asr urbanizatsiyasining o‘ziga xos xususiyatlarini ochib berishga imkon beradi.

Shuningdek, Buxoro vohasining siyosiy-ma’muriy tuzilishi ham yetarlicha murakkab ilmiy masalalardan biridir. Ilk o‘rta asrlarda vohada mahalliy hukmdorlar va siyosiy markazlar faoliyat yuritgan bo‘lib, ularning hududiy chegaralari va o‘zaro munosabatlarini aniq belgilash manbalarning turlicha xarakteri sababli qiyinchilik tug‘diradi. Ayniqsa, Buxorxudotlar davridagi siyosiy boshqaruv, mahalliy hokimliklarning hududiy tuzilishi va Buxoro shahrining siyosiy markaz sifatidagi mavqei tarixiy-geografik jihatdan chuqurroq tadqiq etishni talab qiladi.Muammoning navbatdagi jihati savdo yo‘llari va Buxoro vohasining mintaqalararo aloqalardagi o‘rnini aniqlashdir. Buxoro vohasi geografik jihatdan Sharq va G‘arbni bog‘lovchi qadimgi savdo yo‘llari tizimida joylashgan bo‘lib, vohadagi shaharlarning iqtisodiy rivojlanishida savdo muhim rol o‘ynagan. Ayniqsa, Poykent kabi markazlarning savdo-iqtisodiy aloqalardagi o‘rnini aniqlash vohaning tarixiy geografik mavqeini yanada to‘liqroq tushunish imkonini beradi.Mazkur mavzuni tadqiq etishdagi asosiy metodologik muammolardan biri — yozma manbalar va arxeologik materiallarni o‘zaro muvofiqlashtirish masalasidir. Yozma manbalarda qayd etilgan shahar, qishloq, kanal yoki hudud nomlarining arxeologik yodgorliklar bilan mosligini aniqlash tarixiy geografik rekonstruksiyaning muhim shartidir. Bunda Narshaxiy, Istaxriy, Ibn Havqal, Muqaddasiy kabi mualliflarning ma’lumotlarini arxeologik qazishmalar, numizmatik topilmalar, paleogeografik ma’lumotlar va zamonaviy kartografik materiallar bilan qiyosiy tahlil qilish zarur. Shunday qilib, Buxoro vohasining ilk o‘rta asrlar tarixiy geografiyasiga oid ilmiy muammoning mohiyati vohaning tarixiy hududiy chegaralari, tabiiy-geografik sharoiti, suv va sug‘orish tizimi, aholi manzilgohlari, shaharlar tarmog‘i, siyosiy-ma’muriy tuzilishi va savdo yo‘llarining o‘zaro bog‘liqligini yagona tarixiy makon doirasida tiklashdan iborat. Mavjud tadqiqotlarda ushbu masalalarning ayrim jihatlari yoritilgan bo‘lsa-da, ularni kompleks tarixiy-geografik yondashuv asosida bir tizimga keltirish dolzarb ilmiy vazifa bo‘lib qolmoqda.

Mazkur ilmiy muammoni hal etish uchun yozma manbalarni tanqidiy tahlil qilish, arxeologik ma’lumotlarni tarixiy manbalar bilan qiyoslash, qadimgi toponimlarning geografik joylashuvini aniqlash, paleogeografik va gidrologik ma’lumotlardan foydalanish hamda tarixiy kartografiya usullarini qo‘llash muhim ahamiyatga ega. Ana shunday kompleks yondashuv Buxoro vohasining ilk o‘rta asrlardagi tarixiy-geografik qiyofasini imkon qadar aniq va ilmiy asosda qayta tiklashga xizmat qiladi.

Xulosa. Buxoro vohasining ilk o‘rta asrlar tarixiy geografiyasini o‘rganish vohaning siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy taraqqiyotini hududiy jihatdan anglash imkonini beradi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, ilk o‘rta asrlarda Buxoro vohasi Movarounnahrning muhim tarixiy-madaniy va iqtisodiy markazlaridan biri bo‘lib, uning geografik o‘rni voha hayotining barcha jabhalariga sezilarli ta’sir ko‘rsatgan.

Vohaning rivojlanishida Zarafshon daryosi va uning tarmoqlari asosiy tabiiy omil bo‘lgan. Suv manbalarining mavjudligi sug‘orma dehqonchilikning keng taraqqiy etishiga, aholi manzilgohlarining shakllanishiga va vohada o‘troq hayot tarzining mustahkamlanishiga zamin yaratgan. Shu bilan birga, vohaning cho‘l va dasht hududlari bilan tutashligi chorvachilik hamda savdo aloqalarining rivojlanishiga imkon bergan.Ilk o‘rta asrlarda Buxoro vohasida shaharlar, qishloqlar, qal’alar va qo‘rg‘onlardan iborat murakkab aholi joylashuvi tizimi shakllangan. Buxoro shahri vohaning siyosiy, iqtisodiy va madaniy markazi sifatida alohida mavqega ega bo‘lgan. Uning atrofidagi qishloq va dehqonchilik hududlari shahar taraqqiyotining iqtisodiy asosini tashkil etgan. Mudofaa inshootlari va qal’alar esa hududning siyosiy beqarorlik sharoitida strategik ahamiyatini namoyon etgan.Mazkur davr tarixiy geografiyasini aniqlashda arxeologik yodgorliklar, yozma manbalar, numizmatik materiallar, toponimik ma’lumotlar va qadimgi sug‘orish inshootlari muhim manba vazifasini bajaradi. Ushbu manbalarni o‘zaro qiyosiy tahlil qilish orqali Buxoro vohasining hududiy chegaralari, aholi manzilgohlari, sug‘orish tarmoqlari, savdo yo‘llari va siyosiy-ma’muriy tuzilishi haqida muayyan tasavvur hosil qilish mumkin.

ADABIYOTLAR:

1. Narshaxiy, Muhammad ibn Ja’far. The History of Bukhara / Tarixi Buxoro. — Cambridge, Massachusetts: Mediaeval Academy of America, 1954. — 178 b. Tarjima va tahrir: Richard N. Frye.

2. Narshaxiy, Muhammad ibn Ja’far. Tarixi Buxoro. — Dushanbe: Donish, 1979. — Tojik tilidagi nashr.

4. Narshaxiy, Muhammad ibn Ja’far. Tarixi Buxoro. — Toshkent: Fan, o‘zbek tilidagi nashrlar.

Bartold, V. V. Turkestan Down to the Mongol Invasion. — 3-nashr. — London: Luzac, 1968. — 573 b.

5. Мухамеджанов, А. Р. История орошения Бухарского оазиса: с древнейших времен до начала XX в. — Ташкент: Фан, 1978. — 294 с.

6. Муминов, И. М. (ред.). История Бухары с древнейших времён до наших дней. — Ташкент: Фан, 1976. — 383 с.

7. Бартольд, В. В. Туркестан в эпоху монгольского нашествия. — Москва: Наука, 1963. — Asarning "Сочинения" to'plamidagi nashri.

8. Шишкин, В. А. Варахша. — Ташкент: Фан, 1963.

9. Гулямов, Я. Г. История орошения Хорезма с древнейших времён до наших дней. — Ташкент: Фан, 1957.

10.Гулямов, Я. Г. Из истории водоснабжения древнего Пайкенда. — Toshkent: Fan, 1966.
Мухамеджанов, А. Р. Древние гидротехнические сооружения Узбекистана. — Ташкент: Фан, 1997. — 88 с.

11.Мухамеджанов, А. Р. Населённые пункты Бухарского эмирата. Материалы к исторической географии Средней Азии. — Ташкент: Фан, 2001. — 414 с.

12.Бабаев, С. Т. Историческая гидрография Западного Согда (по археолого-топографическим данным и на основе сведений из книги Мухаммада ан-Наршахи «Тарих-и Бухоро»). — Археология Узбекистана, № 2/3, 2011. — Б. 27–52.

14.История Бухары с древнейших времён до наших дней. / Mas'ul muharrir I. M. Mo'minov. — Toshkent: Fan, 1976. — 383 b.

15.Ўзбекистон тарихи. — Toshkent: Fan, 1994. — 320 b.

17.Пугаченкова, Г. А.; Ртveладзе, Э. В. Северная Бактрия — Тохаристан: очерки истории и культуры (древность и средневековье). — Ташкент: Фан, 1990

18.Bukhara and the Dīvār-i Kanpīrak – a bibliographical sketch. — New York University, Institute for the Study of the Ancient World.